

Verkostoajattelu mullistaa yhteiskuntatieteitä

Kai Eriksson (toim.):

Verkostot yhteiskunta-
tutkimuksessa.

Helsinki: Gaudeamus, 2015.
355 s.

ISBN 978-952-495-347-4.

Verkoston käsitteestä on tullut muodikas. Puhe verkostoitumisesta esimerkiksi taloudessa ja politiikassa on arkipäivää. Internet on verkosto, ja ihmisten aika kuluu yhä enemmän erilaisten verkostopalveluiden käytön, kuten Facebookin, parissa. Moni on myös kuullut alun perin Stanley Milgramin 1960-luvulla toteuttamista ”pienen maailman” kokeista tai hokemasta, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat keskimäärin kuuden tuttavien päässä toisistaan. Virtuaalisten verkostojen aikakaudella tuo välimatka on kutistunut entisestään.

Yhteyksien luomisen ja kytkeytyneisyyden metaforana verkostosta on tullut yksi aikakauttamme kuvaavia avainkäsitteitä. Verkoston käsite on kuitenkin mutkikkaampi kuin ensin voisi kuvitella. Verkosto on paitsi metafora, myös metodi, tutkimuskohde ja ontologia, eräänlainen maailmankuva, jonka kautta sosiaalista toimin-

ta voidaan hahmottaa lomittuneena, kytkeytyneenä ja kerrostuneena rakenteena ja jossa merkitykset tai käytänteet syntyvät ja muuntuvat suhteessa toisiinsa. Verkostosta on kehittynyt tärkeä yhteiskuntatieteellinen käsite ja tutkimuskohde, jonka läpimurto yhteiskuntatieteissä sijoittuu 1960–70-luvuille, ja sen varhaisimmat juuret voidaan nähdä jo 1920-luvulla. 2000-luvun mittaan verkostoajattelun käsitteistö on koonnut yhteen yhteiskunnasta kiinnostuneita eri alojen tutkijoita niin ihmis- kuin luonnontieteistä. Kysymykset siitä, millaiset ovat nämä juuret ja mitä verkostoja tutkia tai käsitettä hyödyntäviä koulukuntia voidaan hahmottaa, ovat Kai Erikssonin toimittaman *Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa* -kokoomateoksen (Gaudeamus 2015) lähtökohta.

Eriksson on Helsingin yliopiston sosiologian dosentti, ja hän on keskittynyt muun muassa viestinnän ja viestintäjärjestelmien ontologisiin kysymyksiin sekä erilaisiin hallinnan muotoihin ja niiden muutoksiin tietoverkkojen aikakaudella. Aikaisemmin Eriksson on julkaissut muun muassa viestimien ja tietoverkkojen vaikutuksia yhteiskuntakäsityksiin koskevan teoksen *Communication in Modern Social Ordering. History and Philosophy* (Continuum 2011) sekä verkostoajat-

telun historian yleisesityksen *Maa ilma ilman ulkopuolta. Verkostot yhteiskunnallisessa ajattelussa* (Gaudeamus 2009). Samantapaisista teemoista ja lähtökohdista Eriksson ammentaa myös nyt käsillä olevan teoksen johdanto- ja kokoavissa luvuissa. Teoksen muut kirjoittavat ovat Erikssonin tapaan enimmäkseen sosiologeja tai muita yhteiskunta- ja taloustieteilijöitä.

Kirja on jaettu kahteen osaan; eurooppalaista, lähinnä ranskalaista, ja angloamerikkalaista verkostoajattelua käsitteleviin. Tietävästi teos on myös ensimmäinen laatuaan tuodesaan verkostoajattelun kaksi keskeistä perinnettä yhteen. Jakolinja on sinänsä toimiva, sillä ero vanhan ja uuden mantereiden verkostoajattelun välillä on suuri. Angloamerikkalainen tutkimus on taipuvainen painottamaan verkostoa empiriisen todellisuuden mallina, kun taas eurooppalaiset tutkijat ovat mieltäneet verkostot ennemmin todellisuutta tuottavina järjestelminä. Tässä mielessä teos myös tuo yhteen kaksi hyvin erilaista maailmaa pyrkien rakentamaan verkostoajattelusta kattavaa kokonaiskuvaa. Kirjan artikkelit lähestyvät verkoston käsitettä kukin hieman eri traditioista käsin ja pyrkivät avaamaan kyseisen näkökulman teoreettista taustaa. Erikssonin kirjoittamat verkostoajattelua

yleisesti taustoittavat johdatukset ja yhteenvedot auttavat rakentamaan yhteistä maaperää alkujaan hyvin etäisiltä tuntuvien aiheiden ja ajattelijoiden välille.

Nykyisenkaltaisen verkostoajattelun ja -tutkimuksen käsitteistö ja kasvualueista yhteiskuntatieteissä on ollut erityisesti Yhdysvalloissa funktionalismi ja sen kritiikki, kun taas Manner-Euroopassa samaa asiaa on ajanut strukturalismi ja sen kritiikistä kehittynyt mannereurooppalainen verkostoajattelu. Kritiikin tavoitteena on ollut pyrkiä eroon jäykästä rakenteellisesta viitekehuksesta. Tänä päivänä angloamerikkalaiset juuret ovat selkeimmin edustettuna, kun puhutaan verkostoteoriasta tai -analyysistä, mutta kun kehystä laajennetaan verkostojen empirisestä mallintamisesta kohti yleisempää verkostomaista ajattelua, kenttä muuttuu hajanaisemmaksi ja myös eurooppalainen perinne asettuu samaan kehykseen.

Kirjan ensimmäisessä osassa keskitytään mannereurooppalaisten ajattelijoiden käsityksiin verkostoista. Tämä tarkastelu rakentuu strukturalismin kritiikistä ponnistavien ranskalaisfilosofien läpikäymiseen ja tutkimiseen. Mukana ovat muun muassa Gilles Deleuzen rihmas- to (*rhizome*) sekä Bruno Latourin

toimijaverkostoteoria (*actor-network theory*), mutta myös Michel Foucault'n dispositiivi (*dispositif*) sekä omaperäinen Michel Serres ja hänen triadinen ajattelunsa ovat saaneet omat lukunsa. Foucault'n suhde verkostoajatteluun on ehkä hieman ohuehko, ja hänen liittämisensä verkostoajattelijaksi tuo esille keskeisen rajanveto-ongelman: ketkä ottaa mukaan verkostoajattelijoihin ja ketkä jättää kirjan ulkopuolelle? Lopulta verkoston käsite on venytettävissä hyvinkin kaikenkattavaksi, mikä vie tiettyä terävyyttä käsitteen selitysvoimasta. Kiinnostavalla tavalla, ja myös hieman yllättäen, sama koskee kirjan toisen osan Manuel Castellsin verkostoyhteiskuntaa koskevaa tarkastelua. Vaikka Castells on maailmankuulu tietoyhteiskunnan sanoittaja ja tunnettu nimenomaan verkostoyhteiskuntaa (*network society*) koskevasta tutkimuksestaan, hänen ajattelunsa jää lopulta verkostoajattelun näkökulmasta marginaaliseksi, minkä esiintuominen voidaan nähdä kirjan ansioksi.

Kirjan toisessa osassa liikutaan valtaviiran verkostoajattelulle tutummalla maaperällä. Yhdysvaltalainen sosiologinen verkostoajattelu rakentuu pitkälti Mark Granovetterin heikkojen siteiden (*weak ties*) ja uppoutuneisuuden ongelman (*the problem of embeddedness*) -teorioiden päälle, vaikka verkostoajattelun

juuret rapakon toisella puolella ovat syvemmällä: Euroopasta Yhdysvaltoihin emigroituneet sosiaali- ja hahmopsykologit, erityisesti Jacob Moreno ja hänen sosiometriansa, loivat pohjaa verkostoajattelun synnylle Yhdysvalloissa 1930-luvulta lähtien. Angloamerikkalainen verkostoajattelu ei muodosta kovin yhtenäistä perinnettä, ellei sitä sitten tulkita puhtaasti valtavirran verkostoanalyysiksi. Kirjan toisen osan tarkasteluista useat käsittelevät talouden kysymyksiä, erityisesti sosiologian näkökulmaa talouteen, uutta verkostotaloustiedettä sekä sosiaalisen pääoman käsitettä. Verkostoanalyysistä, heikoista suhteista ja uppoutuneisuudesta mukana on kaksi Jan-Erik Johansonin kirjoittamaa lukua (toinen yhdessä Anssi Smedlundin kanssa). Johansson on ollut kirjoittamassa laajuudessaan tiettävästi ainutlaatuisia suomenkielisiä verkostoanalyysin menetelmäoppikirjaa *Johdatus verkostoanalyysiin* (Kuluttajatutkimuskeskus) jo niinkin varhain kuin 1995. Teoksen toisen osan ensimmäinen artikkeli on Sami Pihlströmin kirjoittama luku pragmatismista, joka ei sinänsä edusta verkostoajattelua millään tavalla, mutta rakentaa jännittävän tulkinnan subjektista läpikotaisin verkostoituneena, olemuksensa yhdessä muiden kanssa tuottavana.

Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa on verkostoihin kyt-

keytyviä käsitteitä ja verkostonäkökulman kehitykseen vaikuttaneiden tutkijoiden ja ajattelijoiden työtä historiallisesta näkökulmasta avaava teos. Se tuo esille verkoston ajatuksen taustaa ja laajuutta nimenomaan yhteiskuntatutkimuksen lähtökohdista. Kirja ei ole menetelmäteos – se ei käsittele verkostoanalyysiä kuin yhdessä luvussa ja silloinkin historiallisen taustan näkökulmasta. Teoksen yhtenä kantavana ajatuksena on tarkastella verkostonäkökulman ilmenemistä eri tutkimustraditioissa ja pyrkiä samalla luomaan verkostoajattelulle yhteistä viitekehystä.

Kirja tekee pääosin hyvää työtä kutoessaan verkostoajattelun verkostoahteen. Kirjan artikkelit ovat kiinnostavia, mutta myös monin paikoin raskaita ja vaativia luettavia. Sosiologian teoriatausta on hyvin tuntevalle niissä lienee myös paljon oppikirjamaista toistoa. Toisaalta kirjan lukeminen antaa mahdollisuuden kehittää sosiologista käsitteistöä ja ajattelua – verkostoajattelun näkökulmasta. Teos on tarkoitettu niille, jotka ovat kiinnostuneita verkostonäkökulman juurista. Vaikka kirja on ennen kaikkea historiallinen esitys, se soveltuu myös syventäväksi taustateokseksi verkostojen analysoimisesta ja valtavirtatutkimuksesta kiinnostuneille.

Petro Poutanen